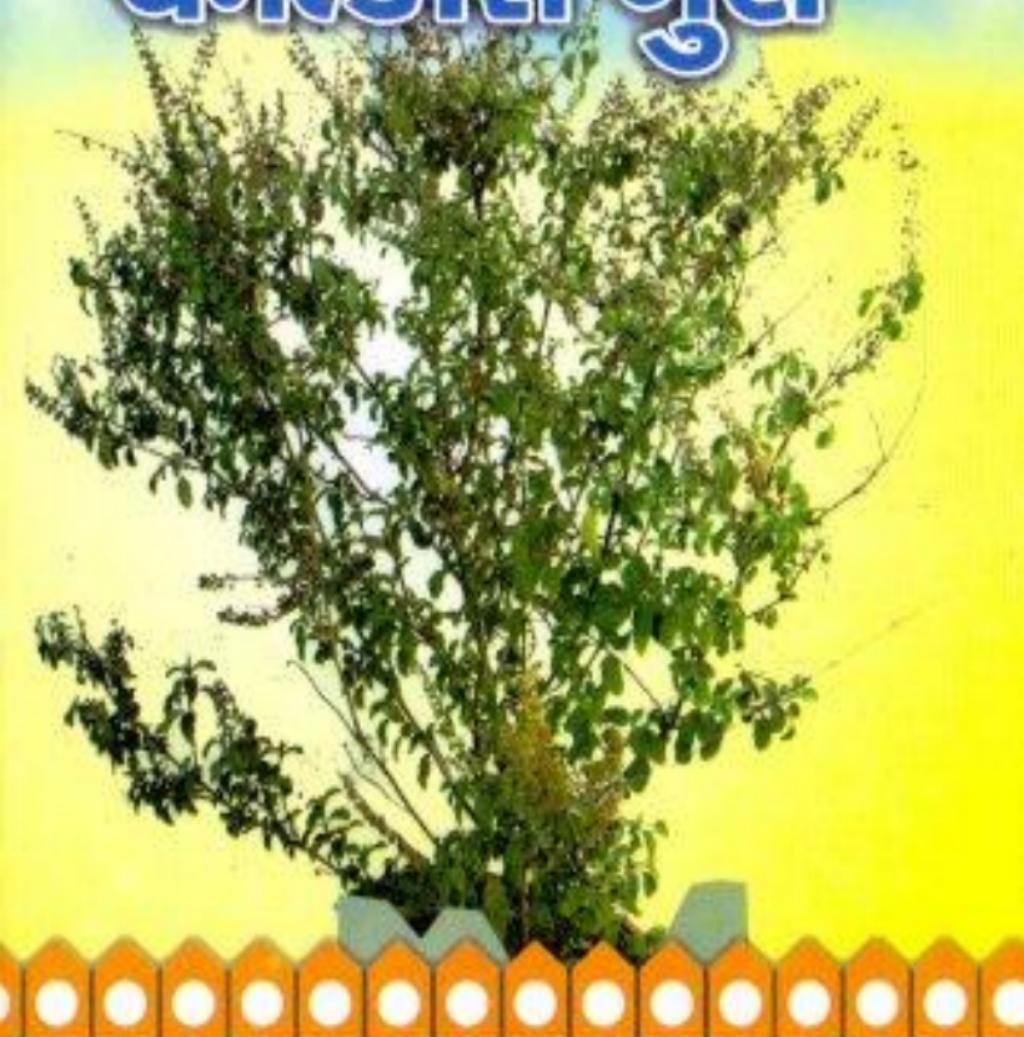

તુલસીના ચમકારી ગુણા

તुલસીના ચમટક રિક ગુણ

લખક

પં. શ્રીરામ થર્મા આચાર્ય

પ્રકાશક :

યુગ નિમાણ યોજના વિસ્તાર ટ્રસ્ટ

ગાયત્રી તપોભૂમિ, મધુરા.

ફોન (૦૫૬૫) ૨૫૩૦૧૨૮, ૨૫૩૦૩૮૮

મોબ ૦૯૮૨૭૦૮૬૨૮૭, ૦૯૮૨૭૦૮૬૨૮૮

ફેક્સ : (૦૫૬૫) ૨૫૩૦૨૦૦

પ્રાપ્તિ સ્થાન

શાખા અમદાવાદ

ગાયત્રી શાનપીઠ, પાટીદાર સોસાપટી,

જૂના વાડજ, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૧૩

ફોન ૦૭૯-૨૭૫૫૭૨૫૨

સુધારેલી આવૃત્તિ ૨૦૧૧

કિંમત રૂ. ૬.૦૦

અનુક્રમણિકા

૧.	તુલસીના ચમત્કારિક ગુણો	૩
૨.	તુલસીનો અપાર મહિમા	૪
૩.	તુલસીની શોગનાશક શક્તિ	૬
૪.	તુલસી પ્રકૃતિને અંદુંદૂળ થેવી ઓષ્ઠિ છે	૭
૫.	તુલસીની કેટલીક જાતિઓ	૮
૬.	સમસ્ત પ્રકારના તાપ	૯
૭.	અંસી અને સળોઅમ	૧૧
૮.	અંખ, નાક અને કાનના શોગ	૧૨
૯.	પુરુષોના વીર્ય અને પેશાબ સંબંધી શોગ	૧૪
૧૦.	સ્વીથોના આસ શોગ	૧૫
૧૧.	બાળકોના શોગ	૧૭
૧૨.	પેટના શોગો પર	૧૭
૧૩.	ઝોલ્લા, ઘા અને ચામડીના શોગો પર	૧૮
૧૪.	મગજ અને સ્નાયુને લગતા શોગો	૨૧
૧૫.	દાંતોની પીડા	૨૨
૧૬.	માથાનું દર્દ	૨૨
૧૭.	સંધિપા અને સાંથાઓનું દર્દ	૨૩
૧૮.	વિવિધ શોગ	૨૩
૧૯.	સર્ફંશ પર તુલસીનો પ્રયોગ	૨૫
૨૦.	તુલસીની ઉપાસબાધી માનસિક ખિંકિત્સા	૨૬
૨૧.	તુલસી હવચ	૨૭
૨૨.	તુલસીનો પ્રચાર પથારો	૨૮

તुલસીના ચમત્કારિક ગુણ

જ્યારથી જગતમાં સંસ્કૃતિનો ઉદ્ઘ થયો છે, ત્યારથી મનુષ્ય રોગ અને દવા આ બે શબ્દો સાંભળતો આવ્યો છે. જ્યારે પાણ આપાગે કોઈ શારીરિક કષ્ટો અનુભવીએ છીએ ત્યારે આપાગે ઔષધિ યાદ આવી જાય છે, પરંતુ આજકાલ દવાને આપાગે જે રીતે ટેબ્લેટ, મિક્સર, ઈન્ફેક્શન, કેપ્સ્યુલ વગેરે નવાં નવાં રૂપોમાં જોઈએ છીએ, તેવી વાતો જુના જમાનામાં ન હતી. તે વખતે સામાન્ય વનસ્પતિઓ અને કેટલીક જડીબુઢીઓ જ સ્વાભાવિક રીતે દવાતરીકે કામ આવતી હતી અને તેમનાથી મોટા મોટા રોગ જલદીથી નિર્મૂળ થઈ જતા હતા. તુલસી પાણ આવી રીતની દવાઓમાંની એક હતી.

જ્યારે તુલસીના નિરંતર પ્રયોગથી ઋષિઓએ એવો અનુભવ કર્યો કે આ વનસ્પતિ એક નહીં, પાણ સેંકડો નાના મોટા રોગો પર ફાયદો કરે છે અને તેનાથી આસપાસનું વાતાવરણ પાણ શુદ્ધ અને સ્વાસ્થ્યપ્રદ રહે છે, ત્યારે તેમાગે જુદી જુદી રીતે તેનો પ્રચાર કરવાના પ્રયત્નો કર્યા. તેમાગે દૂરે ધેર ઓછામાં ઓછો એક તુલસીનો છોડ રોપવો અને તેની સારી રીતે દેખભાગ રાખવી તેને ધાર્મિક ફરજ કરી. ખાસ ખાસ ધાર્મિક સ્થાનોમાં તો તુલસીવન બનાવવાનું પાણ તેમાગે કલ્યું કે જેથી દૂર દૂરના વાતાવરણ પર પાણ તેનો પ્રભાવ પડે.

ધીમે ધીમે તુલસીના આરોગ્યપ્રદ ગુણો અને સાત્ત્વિક પ્રભાવથી તેની લોકપ્રિયતા એટલી બધી વધી ગઈ કે લોકો તેની તરફ ભક્તિભાવની દાખિથી જેવા લાગ્યા અને તેને પૂજય માનવા લાગ્યા. આમ તુલસીની ઉપયોગિતા ખૂબ ખૂબ વધી ગઈ. કારાગ કે જે વસ્તુનો ઉપયોગ શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસથી કરવામાં આવે છે તેનો પ્રભાવ ખૂબ જ જલદી અને વધુ દેખાય છે. આપાગે ત્યાં વેદિક ગ્રંથોમાં કેટલીક જગ્યાએ સારવાર માટે જડીબુઢીઓનો સંગ્રહ કરતી વખતે તેમની સ્તુતિ અને પ્રાર્થના કરવાના વિધાન આવે છે અને એવું પાણ લખવામાં આવ્યું છે કે તેમને અમુક તિથિ અને નક્ષત્ર હોથ ત્યારે તોડી કે કાપીને લેવામાં આવે. એ પાણ કારાગ છે કે આમ માન્યસિક ભાવનાથી લેવામાં આવતી ઔષધિઓ બેદરકારીપૂર્વક બનાવવામાં આવતી દવાઓ કરતાં વિશેષ

લાભકર્તા બને છે.

કેટલાક લોકોએ તો એવો પાગ અનુભવ કર્યો છે કે તુલસી ફક્ત શારીરિક દર્દો પર જ નહિ, પરંતુ મનુષ્યના આંતરિક ભાવો અને વિચારો પર પાગ તેનો કલ્યાણકારી પ્રભાવ પાડે છે. આપણા ધાર્મિક ગ્રંથો મુજબ કોઈ પાગ પદાર્થની પરીક્ષા ફક્ત તેના પ્રત્યક્ષ ગુગુથી જ કરવી ન જોઈએ, પરંતુ તેના સૂક્ષ્મ અને કારણ પ્રભાવને પાગ ધ્યાનમાં રાખવો જરૂરી છે. તુલસીના પ્રયોગથી તાવ, ખાંસી, સળેખમ વગેરે રોગમાં તો લાભ થાય છે જ પાગ તેથી મનમાં પવિત્રતા, શુદ્ધતા અને ભક્તિની ભાવનાઓ પાગ વધે છે. આ તથ્ય લોકોને સમજાય એ માટે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે -

ત્રિકાલ બિનતા પુત્ર પ્રાશય તુલસી યદિ ।

વિશિષ્યતે કાપશુદ્ધિશચાન્દ્રાયાગ થતં વિના ॥

તુલસી ગંધમાદાય પત્ર ગરછન્તિ મારુતઃ ।

દિશો દશક્ષ પૂતાસ્તુર્ભૂત ગ્રામશતુર્વિધઃ ॥

અર્થ-' જે સવાર, સાંજ અને બપોરે તુલસીનું સેવન કરવામાં આવે તો તેનાથી મનુષ્યની કાયા એટલી બધી શુદ્ધ થઈ જય છે કે તેટલી અનેક વખત ચાંદ્રાયાગ ક્રત કરવાથી પાગ થતી નથી. તુલસીની ગંધ પવન સાથે જ્યાં સુધી દૂરદૂર જય છે ત્યાં સુધીનું વાતાવરણ અને તેમાં રહેતાં પ્રાગીઓને પવિત્ર અને નિર્વિકાર બનાવે છે.'

તુલસીનો અપાર મહિમા

તુલસીનો આ મહિમા-ગુગુગાન ફક્ત કલ્પના પૂરતો જ નથી, પરંતુ ભારતીય જનતા હજરો વખ્થોથી તેનો પ્રત્યક્ષ રીતે અનુભવ કરતી આવી છે અને તેથી જ પ્રત્યેક દેવાલય, તીર્થસ્થાન અને સહૃદાયસ્થના ઘરોમાં તુલસીને સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. વર્તમાન કાળમાં પાગ કેટલાય આધુનિક વિચારવાળા, દેશી અને પરદેશી લોકો પાગ તેની કેટલીય વિશેષતાઓનો સ્વીકાર કરે છે અને વાતાવરણને શુદ્ધ રાખવા માટે તુલસીના છોડના કુંડા તેમના બંગલા કે મકાનોમાં રાખવાની વ્યવસ્થા કરે છે. વળી તુલસીનો છોડ જ્યાં પાગ હશે ત્યાં સાત્ત્વિક ભાવનાઓ પાગ ફેલાવશે જ.

આથી આપણે ગમે તે ભાવનાથી તુલસીના સંપર્કમાં રહીએ તો પણ આપણને તેનાથી થતા શારીરિક, માનસિક અને આત્મિક લાભ ઓછા વત્તા પ્રમાણમાં થશે જે. તુલસીથી થતા આ બધા લાભો સમજુને જ પુરાગુકારોએ સામાન્ય જનતામાં તેનો પ્રચાર વધે તે હેતુથી અનેક કથાઓ બનાવી હતી અને સાથે સાથે તેની છોડશોપચાર પૂજાની પણ બહુ મોટી મોટી વિધિઓ બનાવી. જે કે આવી વાતોથી અશિક્ષિત જનતામાં અનેક જાતની અંધશ્રદ્ધા ફેલાય છે અને તુલસી શાલિગ્રામ વિવાહના નામે અનેક લોકો હજારો રૂપિયાનો ખર્ચ પણ કરે છે, પરંતુ આથી દરેક જગ્યાએ તુલસીના છોડ રોપવાની પ્રથા ખૂબ જ સારી રીતે ફેલાઈ ગઈ. પુરાગુકારોએ તુલસીમાં સમસ્ત દેવતાઓનો નિવાસ હોવાનું કહેતા અહીંથા લખ્યું છે કે-

તુલસ્યાં સક્લા દેવાઃ વસંતિ સતતં યતઃ ।

અતસ્તામર્યયેલોક્ષઃ સર્વાન્દેવાનસમર્યયન् ॥

અર્થ - “તુલસીમાં સમસ્ત દેવતાઓનો નિવાસ હંમેશાં રહે છે, માટે જે લોકો તેની પૂજા કરે છે તેમને બધા જ દેવતાઓની પૂજાનો લાભ આપમેળે જ પ્રામ થાય છે.”

યત્રેકસ્તુલસી વૃક્ષસ્તિષ્ઠતિ દ્વિજ સતતમા ।

તત્રેવ ત્રિદ્ધા સર્વે ભક્તા વિષ્ણુ શિવાદ્ય ॥

‘જે ઠેકાગે તુલસીનો એક પણ છોડ રહેલો છે ત્યાં ભક્તા, વિષ્ણુ, શિવ વગેરે બધા જ દેવતાઓ નિવાસ કરે છે.’

પુષ્કારાદ્યાનિ તીર્થાનિ ગંગાદ્યા સરિતસ્તથા ।

વાસુદેવાદ્યો દેવસ્તિષ્ઠનિ તુલસી દલે ॥

‘તુલસી પત્રોમાં પુષ્કર વગેરે તીર્થ, ગંગા વગેરે નદીઓ અને વાસુદેવ વગેરે દેવતાઓનો નિવાસ હોય છે.’

રોપનાત્ પાલનાત્ સેકાત્ દર્શનાત્સપર્યનાત્રૂગામ ।

તુલસી દ્વાતે પાપ વાક્ મનઃ કાપ સંચિતમ ॥

‘તુલસીના છોડને રોપવાથી, તેનું રક્ષાળ કરવાથી, તેને પાણી પાવાથી, તેનું દર્શન કરવાથી એને તેનો સ્પર્શ કરવાથી મનુષ્યોની વાણી, મન અને

કાયાના સમસ્ત સંચિત દોષ બળી જાય છે.'

સર્વોધિ રસેન વ પુરાડ યમૃત મન્ધને ।

સર્વસત્તોપકરાય વિષગુના તુલસી કૃતાઃ ॥

'પ્રાચીનકાળમાં અમૃત મંથન વખતે સમસ્ત ઓધિઓ અને ભસ્મોથી પહેલાં વિષગુ ભગવાને તમામ પ્રાગીઓના ભલા માટે તુલસી ઉત્પત્ત કરી.'

તુલસીની રોગનાશક શક્તિ

આમ પ્રાચીન ગ્રંથકારોએ તુલસીનો મહિમા આમ જનતાના હૃદયમાં સ્થાન જમાવે એટલા માટે તેની ખૂબ પ્રશંસા કરી છે અને તેના અનેક લાભ બતાવ્યા છે. આમાંથી શરીર સંબંધી ગુગ એટલે કે તુલસીની રોગનાશક શક્તિ તો પ્રત્યક્ષ છે. આયુર્વેદના તમામ ગ્રંથોમાં અનેક દર્દો પર તુલસીને લાભકારક બતાવવામાં આવી છે અને ખાસ કરીને કષ, ખાંસી, તાવને લગતી દવાઓમાં તુલસીને પાગ સામેલ કરવાનાં વિધાન છે. ભારતીય ચિકિત્સા વિજ્ઞાનમાં સૌથી પ્રાચીન અને માન્ય ગ્રંથ ચરક સંહિતામાં તુલસીનું વાર્ણન કરતા કહ્યું છે કે-

હિક્વાક્ષાસ વિષશાસ પાર્શ્વ શૂલ વિનાશિનઃ ।

પિતકૃતકફ્વાતધનઃ સુરસ: પૂર્તિ ગન્ધા ॥

અર્થ-'તુલસી હેડકી, ખાંસી, વિષ વિકાર અને પાંસળીના છ રોગ મટાડે છે. તેનાથી પિતની વૃદ્ધિ અને દૂષિત કષ તેમજ વાયુ મટે છે. તે દુર્ગધિને પાગ દૂર કરે છે.'

બીજા પ્રસિદ્ધ 'ભાવ પ્રકાશ' નામના ગ્રંથમાં લઘ્યું છે કે-

તુલસી કટુકા નિકિતા હૃદ્યોષગા દાહપિતકૃત ।

દીપના કષકૃદ્ધ ઝોપાર્શ્વ તુલસીનાતજિત ॥

'તુલસી કડવી, તીખી, હૃદય માટે હિતકારક, ચામડીના રોગ પર લાભકારક, પાચનશક્તિ વધારેનાર અને પેશાબના રોગની પીડાઓ મટાડનાર છે. તે કષ અને વાતને લગતા વિકારોને પાગ દૂર કરે છે.'

આયુર્વેદના જ્ઞાતાઓએ તમામ ઓધિઓ અને જડીબુઢીઓના ગુગ જાગવા માટે નિધંટુ ગ્રંથોની રચના કરી છે. તેમાં તુલસીના ગુગોનું લંબાગથી

વાગ્નિ કરવામાં આવ્યું છે. ધન્વંતરિ નિધંટુમાં લખ્યું છે કે -

તુલસી લઘુરૂષગાચ્ય રુક્ષ કફ વિનાશિની ।

કિમિદોષં નિહન્ત્યૈથા રુચિ કૃદ્વહિનદીપની ॥

‘તુલસી ઉલકી, ઉષગ, રુક્ષ, કફ દોષો અને કૃમિ દોષો મટાડનાર, રુચિ ઉત્પત્ત કરનાર અને અચિ દીપક છે. બીજા રાજ્યવિભાગ નિધંટુ’માં કખ્યું છે કે -

તુલસી પિતકૃદ્વાતા કિમી દીર્ગન્યનાશિની ।

પાર્શ્વશૂલાપૂરતિશાસ કાસ હિક્કાવિકારણિત ॥

‘તુલસી પિતકારક તેમજ વાત, કૃમિ અને દુર્ગંધ મટાડનાર છે. પાંસળીના દર, દમ, ખાંસી, શાસ, હેડકી વગેરેમાં લાભકારક છે.’

‘કેયદેવ નિધંટુમાં તુલસીના ગુણોનું વર્ણન નીચે મુજબ કરવામાં આવ્યું છે-

તુલસી તુરખા તિક્તા તીક્ષ્ણગોખગા કટુપાંકિની ।

રુક્ષા હ્યા લઘુ: કટુવીદાહપિતાચિ વર્ધિની ॥

ન્યેદ વાત કફ શાસા કારુહિધા વમિકૃમનીન ।

દીરગન્ય પાર્શ્વશુક કુષ વિષકૃષ્ણ આદગદ: ॥

તુલસી તીક્ષ્ણ કટુ, કફ, ખાંસી, હેડકી, ઉલટી, કૃમિ, દુર્ગંધ, પાર્શ્વશૂલ (પાંસળીનો દુઃખાવો) કોઢ, આંખોની બિમારી વગેરેમાં લાભકારક છે.

તુલસી પ્રકૃતિને અનુકૂળ એવી ઓષધિ છે

જો કે આ ગ્રંથોમાં તુલસીને તીવ્ર પાગ કહી છે, પરંતુ તેની તીવ્રતા ફક્ત એક જાતની ગંધ અને નાના કૃમિઓનો નાશ કરવા પૂરતી જ મયારિત હોય છે. જેમ કે હાલમાં કીટાણુનાશક અને દુર્ગંધનો નાશ કરનાર કેટલીક ઓષધિઓ વધુ પ્રમાણમાં લેવાઈ જતા નુકસાન પાગ કરી શકે છે, એવું તુલસીમાં નથી. તે તો એક ધરગથ્યું વનસ્પતિ છે. તેનો ઉપયોગ કરવાથી કોઈ પાગ જાતનું નુકસાન થવાનો ભય નથી. આ દાખિથી તે બીજી એલોપેથિક અને વૈદ્યક ઓષધિઓથી શ્રેષ્ઠ સિદ્ધ થાય છે. તુલસીને ઘણું ખરું ભગવાનના પ્રસાદ, ચરાગામૃત, પંચામૃત વગેરેમાં નાખીને લેવામાં આવે છે, તેથી તે એક રીતે તો ભોજનનો એક અંશ બની જાય છે, જ્યારે અન્ય ઓષધિઓની જાતજાતની રાસાયનિક પ્રક્રિયાઓ

કરીને વ્યવહારમાં લાવવામાં આવે છે. તેથી તેમના સ્વાભાવિક ગુણોમાં ખૂબ જ અંતર પડી જાય છે, જ્યારે તુલસી ધારું ખરું તાજ અને પ્રાકૃતિક રૂપને જ લેવામાં આવે છે. તેનાથી શરીરમાં કોઈ પાણ જાતના દૂષિત વિજાતીય તત્ત્વો પેદા થવાની શક્યતા નથી. જે તેની સાથે સૂંઠ, મરી, બીલાનો માવો, લીમડાની કુંપળો, પીપર, ઈલાયચી વગેરે બીજી ચીજે ભેળવવામાં આવે તો લગભગ ધરમાં નિત્ય ઉપયોગમાં આવી શકે તેવી ઔષધિઓ બને છે.

આમ ઔષધિના રૂપમાં સેવન કરવા ધરતાં પાણ તુલસીની કંઈ જ વિપરીત પ્રતિક્રિયા થતી નથી અને તેથી શરીરમાં કોઈ પાણ જાતનાં જેરી તત્ત્વો ભેગા થતા નથી. તુલસી સ્વાભાવિક રીતે જ શારીરિક ધ્યાનોની કિયા સુધારે છે અને રોગને મટાડવા માટે સહાયરૂપ બને છે. ડાયટોરોનાં અનેક જાતના જેરી અને જલદ ઈન્જેક્શનો અને વેદ્ઘોની અનેક જાતની ભસ્મોની જેમ તુલસીની કોઈ પાણ જાતની પ્રતિક્રિયા અને નુકસાન થવાની શંકા રહેતી નથી, પરંતુ એ તો એવી ખૂબ જ સૌભ્ય વનસ્પતિ છે કે તેના દસ-વીસ પાન ગમે ત્યારે લોકો ચાવી લે, પરંતુ તેથી કદી પાણ કંઈ જ નુકસાન થતું જાગુવામાં આવ્યું નથી.

તુલસીની કેટલીક જાતિઓ

સામાન્ય લોકો જે કે તુલસી બે જાતની જ હોવાનું જાણે છે, જેમાં રામતુલસી, અને કૃષ્ણતુલસી હોય છે. રામ તુલસીના પાનનો રંગ આછો હોય છે, તેથી તેનું એક નામ ગોરી પાણ પડેલું છે. શ્યામ અથવા કૃષ્ણતુલસીનો રંગ ધેરો હોય છે અને તેમાં કફનાશક ગુણો વધારે હોય છે, માટે ઔષધિ તરીકે ધારું ખરું કૃષ્ણતુલસીનો જ ઉપયોગ વિશેષ રૂપથી થાય છે. કારાગ કે તેની ગંધ અને તેના રસમાં તીક્ષ્ણતા વિશેષ હોય છે. આ ચોપડીમાં આગળ જતાં તુલસી ચિકિત્સાના પ્રયોગ બતાવવામાં આવ્યા છે, તેમાં જ્યાં સુધી અન્ય પ્રકારની તુલસીનો સ્પષ્ટ રીતે ઉદ્દેખ કરવામાં આવ્યો ન હોય ત્યાં કહેવાનો હેતુ કૃષ્ણતુલસી જ સમજવો.

તુલસીની બીજી એક વનતુલસી જાત છે. તેને કુઠેરક પાણ કહે છે. સામાન્ય તુલસી કરતાં તેની ગંધ ખૂબ જ તીવ્ર હોય છે અને તેમાં જેરની અસર નાખૂં કરવાની વિશેષ ક્ષમતા હોય છે. કંતદોષ, કોઢ, નેત્ર રોગ અને પ્રસુતિ સારવારમાં

આ તુલસી ખૂબ જ ઉપયોગી છે. ત્રીજી જત મરુવક તુલસીની છે. ‘રાજમાર્ત્દ’ ગ્રંથના મત પ્રમાણે હથિયારથી કપાઈ જીવાથી કે ફ્રસરડાથી ધા પડતા આનો રસ લાભ કરે છે. કોઈ પાણ જેરી પ્રાણી કરડતા આને લગાવવાથી આરામ થાય છે. ચોથી બર્બરી કે બુબદ્ધ તુલસી થાય છે. તેની માંજરોની ગંધ ખૂબ જ તીવ્ર હોય છે. યુનાની સારવાર પદ્ધતિ (હકીમી)માં તેનાં બીજને ‘તુષ્મ રેહા’ કહે છે. તે ખૂબ જ વાળુકરાણ ગુણવાળા કહેવામાં આવે છે. વીરને ઘડું બનાવવા માટે તેનો પ્રયોગ થાય છે. તે બધામાં તીવ્ર ગંધ હોય છે અને કૃમિનાશક ગુણ પાણ હોય છે. હવે અમે જુદા જુદા રોગોમાં તુલસીના કેટલાક પસંદ કરેલા પ્રયોગ આપીએ છીએ.

સમસ્ત પ્રકારના તાપ

ભારતમાં અનેક ભાગમાં મલેરિયાનો પ્રકોપ ખાસ કરીને જેવામાં આવે છે. તે ચોમાસા પદ્ધી મચ્છર કરડવાથી ફેલાય છે. તુલસીના છોડમાં મચ્છરોને દૂર ભગાડવાનો ગુણ છે અને તેના પાન ખાવાથી મલેરીયાનાં જેરી ક્રીટાણુ નાશ પામે છે. આથી આપાણે ત્યાં તાવ આવે ત્યારે તુલસી અને મરીનો ઉકાળો બનાવીને પીવાનો સહૃથી સહેલો અને ચોક્કસ ઉપાય માનવામાં આવે છે. ડાક્ટરો આના માટે કિવનાઈનનો ઉપયોગ કરે છે, પરંતુ કિવનાઈન એટલી બધી ગરમ ચીજ છે કે તેનો ઉપયોગ કરવાથી તાપ ઉત્તરી જય છતાં પાણ ધારુણીવાર અનેક જતના બીજા ઉપદ્રવો પેદા થાય છે. તેનાથી શુષ્કતા, ગરમી, માથું દુઃખવું, કાનમાં તમારા બોલવા વગેરે રોગ પેદા થાય છે. આનો ઉપાય કરવા માટે દૂધ, નારંગીનો રસ વગેરે લેવાની જરૂર પડે છે, પરંતુ સામાન્ય લોકો મહામુશ્કેલીથી તે મેળવી શકે છે. તાપ મટાડવા માટે વૈદ્યક ગ્રંથોમાં આપેલા કેટલાક ઉપાયો નીચે પ્રમાણે છે -

(૧) સણેખમને લીધે આવતા તાવમાં તુલસીના પાનનો રસ મધ્ય સાથે લેવો જોઈએ.

(૨) તુલસીના લીલા પાન ૧ અધોળ અને કાળાં મરી અડધો અધોળ બંનેને ભેગા કરી ખૂબ જ બારીક વાટીને ચાળોઠી જોવડી ગોળીઓ બનાવી છાયડામાં સૂક્પવામાં આવે. એમાંથી બજ્બે ગોળીઓ ત્રાણ ત્રાણ કલાકના

અંતરે પાણી સાથે લેવાથી મેલેરીયા ભડી જાય છે.

(૩) તુલસીનાં ૧૧ પાન, કાળાં મરી ૮, અજમો ૧૬ રતી (૨ માશા) અને સુંઠ ૨૪ રતી (૩ માશા) એ બધાને વાટીને એક અધોળ પાણીમાં ઓગાળી દો પછી એક કોરા માટીના ઘાલા કે કુલડીને આગમાં ખૂબ તપાવી તેમાં પેલું મિશ્રાગ નાખી દો અને તેની બાષ્પ (વરાળ) રોગીના શરીરને લગાવો. થોડીવાર પછી જ્યારે તે સાધારાગ ગરમ રહે ત્યારે થોડુંક સિંધ્વ મીઠું નાખીને પીવામાં આવે. આથી ગમે તેવો તાવ એકદમ ઉત્તરી જાય છે.

(૪) ફૂદીનો અને તુલસીના પાનનો એક એક તોલો રસ લઈ તેમાં ત્રાગ માશા ખાંડ નાખી તેનું સેવન કરવાથી ઝીણા તાવમાં ખૂબ જ ફાયદો કરે છે.

(૫) ટાઢીયા તાવમાં તુલસીના પાન, ફૂદીનો અને આદુ ત્રાગેય અડધો-અડધો તોલો લઈ કાઢો (ઉકાળો) બનાવી પીવામાં આવે.

(૬) તુલસીના પાન અને કાળા સરગવાના પાન ભેગા કરી વાટવામાં આવે અને પછી તેના ચૂર્ણને સાધારાગ ગરમ પાણી સાથે લેવાથી વિષમજીવર મટે છે.

(૭) મંદ જીવર (જ્ઞાગો જ્ઞાગો તાવ)માં તુલસીના પાન અડધો તોલો, ૧૦ દાણા કાળી દ્રાક્ષ, આઠ રતી કાળા મરી, આઠ રતી (એક માશો) ફૂદીનો આ બધાને ભાંગની નેંમ ખૂબ ધૂંટીને સાકુર સાથે પીવાથી ફાયદો થાય છે.

(૮) વિષમજીવર અને જૂના તાવમાં તુલસીના પાનનો એક એક તોલો રસ દરરોજ પીવાથી લાભ થાય છે.

(૯) તુલસીનાં પાન ૧ તોલો, કાળાં મરી ૧ તોલા, કારેલીનાં પાન ૧ તોલો અને કુદુ ૪ તોલા, એ બધાને ખરલમાં ખૂબ વાટીને વટાણા નેવડી ગોળીઓ બનાવી છાયડામાં સૂક્વી દો. તાવ આવતા પહેલાં અને સાંજના વખતે બબ્બે ગોળી ઢંડા પાણી સાથે લેવાથી ટાઠ વાઈને આવતો તાવ મટે છે. મેલેરીયાની ઝસ્તુમાં જો તંદુરસ માણસ પાગ એક ગોળી દરરોજ સવારે લેતો રહે તો તાવ આવવાની બીક રહેતી નથી. આ ગોળીઓ બે મહિનાથી વધારે રાખવાથી અસરકારક રહેતી નથી.

(૧૦) તુલસીપત્ર અને સુરજમુખીના પાન વાટીને પીવાથી બધી જ

જાતના તાવમાં ફાયદો કરે છે.

(૧૧) કફ્ફના તાવમાં તુલસીપત્ર નાગરમોથા (એક જાતનું ધાસ) અને સૂંઠ સરખા ભાગે લઈ કાઢો ઉકાળો બનાવી તેમાં સેવન કરવું.

(૧૨) જે સતત તાવ રહેતો હોય તો બે નાની પીપરને વાટી તેમાં તુલસીનો રસ અને મધુ મેળવીને નવશેકુ ગરમ કરીને ચાટો.

(૧૩) તુલસીપત્ર અને લીમડાની સળીઓનો રસ એકસરખો લઈ થોડાં કાળા મરી સાથે સાધારાગુ ગરમ કરી પીવાથી આસો મહિનામાં થતો ઋતુનો તાવ મટે છે.

(૧૪) જીણો તાવ અને સળેખમાં તુલસીના થોડાક પાનનો ચાના જેવો ઉકાળો બનાવી તેમાં દૂધ અને સાકર નાખીને પીવાથી ફાયદો થાય છે. કેટલાય જાગુકાર લોકોએ આજકાલ બજારમાં મળતી ચા કરતાં તુલસીની ચા ખૂબ જ ફાયદાકાર્ય બતાવી છે.

ખાંસી અને સળેખમ

ભારતીય ચિકિત્સકો પ્રાચીનકાળથી ખાંસી, સળેખમ વગેરેમાં તુલસીનો પ્રયોગ કરતા આવ્યા છે. ચરક સંહિતા (ચિકિત્સા સ્થાન અ. ૫૮-૭૮) મુજબ ખાંસીમાં નાની મધમાખીના મધની સાથે તુલસીનો રસ વિશેષ લાભકારક બને છે. ચરકમાં પાણ એમ પાણ કર્યું છે કે દમ મટાડનારી મુખ્ય ઔધારિઓમાં તુલસી પાણ એક છે.

(૧) સાધારાગુ ખાંસીમાં તુલસી અને અરદુસીનાં પાનનો રસ સરખે સરખી માત્રામાં લઈ મિશ્રાગ કરી સેવન કરવાથી જલદીથી ફાયદો થાય છે.

(૨) તુલસીનાં બીજા, લીમડાની ગળો, સૂંઠ અને ભોંય રીગાળીની જડો સરખા વજનમાં લઈ વાટી ધૂટી ચાળી ચૂર્ણ બનાવી તેમાંથી અડધો માશો ચૂર્ણ મધુ સાથે લેવાથી ખાંસીમાં ફાયદો કરે છે.

(૩) સૂકી ઉધરસમાં તુલસીની માંજર અને આદુને સરખા ભાગે લઈ વાટીને મધુ સાથે ચાટવામાં આવે.

(૪) તુલસીની માંજરી અને વજપીપર દરેક અડધો તોલો અને સાકર બે તોલા લઈ એક શેર પાંણીમાં ઉકાળો. અને જ્યારે બળતાં બળતાં અડધું પાણી

રહે ત્યારે ગાળી નાખો. પછી દિવસમાં એક એક અધોળ લેવાથી સુકી ઉધરસમાં ફાયદો થાય છે.

(૫) નાના બાળકોની ખાંસીમાં તુલસીના પાન ચાર રતી અને કાકડાસિંધી તેમજ અતીવિષની કળી બજ્બે રતી મધ્ય સાથે મેળવી માના દૂધ સાથે આપવાથી ફાયદો થાય છે.

(૬) તુલસીનો રસ અને જેઠીમધનો રસ ભેગો કરી ચાટવાથી ખાંસી મટે છે.

(૭) તુલસી અને કાસોદરાના પાનનો રસ ભોગો કરી પીવાથી ખાંસીમાં ફાયદો કરે છે.

(૮) ચાર-પાંચ લવીંગ શેકીને તુલસીપત્રની જાથે લેવાથી બધી જ જતની ઉધરસમાં ફાયદો કરે છે.

(૯) સુકી ખાંસીમાં જે ગળુ બેસી ગયું હોય તો તુલસી પત્ર, ખસખસ અને જેઠીમધને વાટીને સરખા ભાગે લાલ બૂરું કે ખાંડ સાથે મેળવી હુંકાળા પાણી સાથે સેવન કરો.

(૧૦) તુલસીના પાન અડધો તોલો, ઘઉંના લોટનું ચણામણ એક તોલો અને જેઠીમધ અડધો તોલો લઈ પાશેર પાણીમાં ઉકાળો. બળતાં અડધું રહે ત્યારે ગાળીને થોડાક દેશી બૂરા કે ખાંડ સાથે લેવાથી ઉધરસ એકદમ મટે છે.

(૧૧) તુલસીપત્ર, હળદર અને કાળી મરીને ઉપરોક્ત રીતે ઉકાળો બનાવી સણેખમું અને જાળા તાવમાં લેવાથી ફાયદો થાય છે.

આંખ, નાક અને કાનના રોગ

માનવહેહમાં આ ત્રાગ ઈન્દ્રિય ખૂબ જ મહત્વની અને સાથે સાથે કોમળ હોય છે. માટે તેમના કોઈ રોગમાં એકદમ જલદ ઓષ્ઠધિનો ઉપયોગ કરવો ઠીક નથી. તુલસી એવી સૌમ્ય અને બિન જેખમકારક ઓષ્ઠધિ છે, જે પોતાના સૂક્ષ્મ પ્રભાવથી આ અંગોને જલદી નિરોગી કરી શકે છે. આ સંબંધમાં ચરક સંહિતાનું નીચેનું વચન વિશેષ મહત્વપૂર્ણ છે.

ગોરવે શિરસઃ શૂલે પીનસે અર્ધબેદકે ।

કિમ વ્યાધાવપસ્મારે ઘાણનાથે પ્રપોહકે ॥

અર્થ - 'તુલસીનો ઉપયોગ કરવાથી માથામાં એકન્તિત થયેલ દોષો દૂર કરી માયું ભારે થવું, માથામાં સાશકા, માયું દુઃખવું, નાસૂર, આધાસીસી, કૃમિ, વાઈ, મૃગી આવવી અને સુંધવાની શક્તિ નાશ થાય વગેરે રોગ મટાડે છે.'

(૧) તુલસીના બીજી ર માશા, રસવંતી ર માશા, આંબા હળદર ર માશા, અફીણ ર રતી - આ બધાને કુંવારપાઠાના ગર્ભમાં ભેળવી ધુંટો પછી આનો આંખોની ચારે તરફ લેપ કરવાથી આંખોના દર્દ અને રતાશમાં ફાયદો થાય છે.

(૨) કેવળ તુલસીનો રસ કાઢી આંખોમાં આંજવાથી પાણ આંખોની પીડા અને અન્ય રોગ દૂર થાય છે. જે તુલસીના રસમાં થોડુંક અસલી મધ મેળવી, ગાળીને, શીશીમાં રાખી લેવામાં આવે તો તે આંખોમાં નાખવા માટે ઉત્તમ આઈડ્રોપ્સ ઓષ્ઠધિનું કામ આપી શકે છે.

(૩) આંખો સૂકી જાય કે તેમાં ચણ આવતી હોય તો તુલસીના પાનનો ઉકાળો બનાવી તેમાં થોડીકિ ફટકડી વાટીને નાંખી દો. જ્યારે આ ઉકાળો ઢંડો પડી કોકરવાળો (નવશેકો) રહે ત્યારે સ્વચ્છ રૂને તેમાં બોળી વારંવાર પાંપણોને શેકો. દરેક પાંચ મિનિટમાં બે વખત શેકવાથી સોજો ઓછો થઈ આંખો ખુલી જાય છે.

(૪) જે કાનમાં દુખતું હોય કે શ્રવણશક્તિમાં કંઈક ગરબડ જાગ્યાય તો તુલસીનો રસ કોકરવાળો (નવશેકો) કરી કાનમાં બે-ચાર ટીપાં નાખવાથી આરામ થાય છે. કાન વહેતો હોય તો કાનમાં પરું થયું હોય અને દુર્ગંધ મારતી હોઈ પાણ દરરોજ આવા રસના ટીપા નાખવાથી ફાયદો થાય છે.

(૫) તુલસીના પાન સરસવનું તેલ લઈ ઓછા તાપે આગ પર શેકો. પાન બળી જાય ત્યારે તેલને ઉતારી લો અને ગાળી નાખીને બે-ચાર ટીપાં કાનમાં નાખતા રહેવાથી બધી જતના કાનના દર્દો મટે છે.

(૬) જે નક્કમાં દરદ થતું હોય તો, એમાં કોઈ જતનો જરૂર અથવા ફોલ્ઝીઓ થઈ ગઈ હોય તો તુલસીના સૂક્ખાં પાનનો ખૂબ બારીક રીતે વાટીને છીકળુંની જેમ સુંધવાથી આરામ થાય છે.

(૭) નક્કમાં પીનસ (નાસૂર) રોગ થઈ કીડા પડી ગયા હોય અને દુર્ગંધ આવતી હોય તો વનતુલસીના પાનનો રસ અને કપૂર મેળવીને નાસ

(નસ્ય) લેવો જોઈએ.

પુરુષોના વીર્ય અને પેશાબ સંબંધી રોગ

તુલસીના બીજ ખૂબ જ ચીકાગા અને લેપ કરવા જેવા હોય છે અને મૂત્ર અવયવના વિકારોમાં આપવામાં આવે છે. તુલસીના મૂળિયાને પાણ ખૂબ જ સ્તંભન ગુણવાળા કહેવામાં આવ્યા છે. બહુ જ જલદી ચીકાશ છોડે છે અને થોડીક જ વારમાં ચીકાગા પાતળા રૂપમાં બદલાઈ જાય છે માટે તેમને ગોળ જેવી કોઈ ચીજમાં ભેળવીને ખાવામાં આવે છે કે પાણીમાં ભેળવીને પીવામાં આવે છે. આમ તો તુલસીનાં પાન પાણ વીર્યના રોગો પર ખૂબ જ ઉપયોગી છે.

(૧) તુલસીના મૂળિયા બારીક રીતે વાટીને પાનમાં સોપારીના બદલે ખાવાથી વીર્ય ઘણું બને છે અને સ્તંભનશક્તિ વધે છે.

(૨) તુલસીના બીજ કે મૂળિયાનાં ચૂણને જૂના ગોળમાં ભેળવીને ઉ માશા દરરોજ દૂધની સાથે લેવાથી પુરુષત્વની વૃદ્ધિ થાય છે.

(૩) તુલસીના બીજ પ તોલા, મુસળી ઈ તોલા અને ઈ તોલા સાકર લઈ વાટીને ભેગા કરો. આ ચૂણને દરરોજ માશા ગાયના દૂધ સાથે સેવન કરવાથી વીર્યની નિર્બળતામાં આશાજનક સુધારો થાય છે.

(૪) સુજક (ચાંદી પડવી) નામના એક મૂત્રરોગમાં તુલસીના બીજ, નાની ઈલાયચીના દાણા અને સુરોખાર (કલમી સોડા) સરખા ભાગે મેળવી વાટી લો. આ ચૂણને બે-ત્રાણ રત્તી ખાઈને દૂધથી બમણું પાણી નાખી બનાવેલી લસ્સી પીવાથી ખૂબ જ લાભ થાય છે. લસ્સીમાં ખાંડ કે બીજી કોઈ ચીજ નાખવી જોઈએ નહીં.

(૫) ઉપદંશ (ચાંદી) ના રોગમાં તુલસીના બીજ પાણીમાં ખૂબ જ ઝીણાં લસોટી લુગદી બનાવો. તેમાં બમણું લીમડાનું તેલ લઈ બંનેને દેવતા પર ઉકળો. જ્યારે લુગદી બળીને કાળી પડી જાય ત્યારે તેને ગાળી નાખી તેલને હુંકુ પડવા દો અને ચાંદીના ધા પડ્યા હોય ત્યાં લગાવો. આ તેલ બીજી જતના ધા પર પાણ ખૂબ જ ફાયદો કરે છે.

(૬) પેશાબમાં બળતરા થતી હોય તો પાશેર દૂધ અને દોઢ પાશેર પાણી

ભેગાં કરી તેમાં બે-ત્રાગ તોલા તુલસીના પાનનો રસ નાખી પી જાઓ.

(૭) વીરિની નિર્ભળતા દૂર કરવા માટે નવ રતી તુલસીના બીજ અને ૧૮ રતી ખાંડની જૂની ચાસાગી ભેગી કરીને દરરોજ સવાર-સાંજ લેવાનું રાખો.

(૮) રાતે તુલસીના છ માશા બીજાં પાશેર પાણીમાં પલાણી રાખો અને સવારમાં તેમને ખૂબ મસળી નાખી ઠંડા પીણાની જેમ પી જાઓ. આનું સતત સેવન કરવાથી પ્રમેહ, પાતુની ક્ષીણતા, મૂત્રકૂચ વગેરે રોગોમાં ફાયદો થાય છે.

સ્ત્રીઓના ખાસ રોગ

તુલસીના બીજમાં ચીકાશનો ગુણ છે, તે પુરુષોની જેમ સ્ત્રીઓની જનનેન્દ્રિય સંબંધી રોગોમાં ખૂબ જ લાભકારક સિદ્ધ થાય છે. કેટલાક લોકોનો તો એવો વિશ્વાસ છે કે તુલસી સ્ત્રીવાચક છોડ છે અને કથાઓમાં તેને વિષગુની પ્રિયા હોવાનું કહેવામાં આવ્યું છે તેથી તે સ્ત્રીઓના રોગો દૂર કરવા માટે અને સ્વાસ્થ્ય વૃદ્ધિમાં વિશેષ સહાયક બને છે.

(૧) સ્ત્રીઓનો માસિક ધર્મ અટકી જાય તો તુલસીના બીજનો ઉપયોગ લાભકારક બને છે. તુલસીનાં પંચાંગ (પાન, માંજરો, બીજ, લાકડાં અને મૂળિયા, સૂંઠ, લીમડાની છાલનો ગુંદર, અજમો અને તમાલપત્ર આ બધાને જવ જેટલાં વાટી દો. તેમાંથી એક તોલો લઈ પાશેર પાણીમાં ઉકાળી જયારે ચોથા ભાગનું પાણી રહે ત્યારે ગાળીને પી જાવ. કેટલાક વખત આવો પ્રયોગ કરતા રહેવાથી અટકી ગયેલું માસિક શરૂ થઈ જાય છે.

(૨) જે રજેદર્શન (માસિક ધર્મ) થાય ત્યારે તુલસીના પાનનો ઉકાળો બનાવી, ત્રાગ દિવસ સુધી અડધો ગ્લાસ પી લોવામાં આવે તો ગર્ભ રહેવાની શક્યતા ઘટી જાય છે. આ પ્રયોગ ગર્ભનિરોધની દિનિથી ખાસ ઉપયોગી છે કારણ કે તેથી પ્રજનન અંગોને નુકસાન થતું નથી. આ તેમને શુદ્ધ અને દોષરહિત કરીને શક્તિશાળી બનાવી દે છે. માટે જેવી રીતે આ ગર્ભનિરોધનનું કામ કરે છે તેવી જ રીતે વંધ્યા સ્ત્રીઓ સંતાનપ્રાપ્તિ માટે પાણ પ્રયોગ કરી શકે છે, આ બાબતમાં એક પ્રાચીન ગ્રંથમાં લખ્યું છે કે-

या स्यान्मृत प्रज्ञ नारी तस्या अंग प्रमार्जयेत् ।

सा पुत्र लभते दीर्घज्ञवन चाप्यरोगिणाम् ॥

वंध्याया मार्जयेदंग कश्चैर्भन्नेगुण साधकाः ।

साऽपि सम्वतसरादेव गर्भधते भनोहरम् ॥

अर्थ - 'જે સ્ત્રીના સંતાન જીવતા ન હોય તે સ્ત્રીના અંગોનું તુલસીથી માર્જન કરવાથી તે દીર્ଘજીવી અને નિરોગી પુત્ર પેઢા કરે છે. જે વંધ્યા સ્ત્રીનું તુલસીથી અને કુશામંત્રથી માર્જન કરવામાં આવે તો તેને પાળ એક વર્ષની અંદર સુંદર પુત્ર પ્રાપ્ત થાય છે.'

આથી સાબિત થાય છે કે તુલસીનો વિધિપૂર્વક પ્રયોગ અને તેનું શ્રદ્ધાપૂર્વક પૂજન વગેરે કરવાથી શારીરિક અને માનસિક દોષ દૂર થઈને પ્રજનન અંગ ગર્ભધારાગ કરવા લાયક બને છે. આ અવસ્થામાં પાનના ઉકાળા ઉપરાંત બીજનું ચૂંગ અને શરબત પાળ ઉપયોગી બને છે. પહેલાં કેટલાક વખત સુધી ઉકાળાનો ઉપયોગી કરીને અંગોની શુદ્ધિ કરવામાં આવે અને પછી બીજના પ્રયોગથી ગભર્ણિયને શક્તિતશાળી બનાવવામાં આવે તો સંતાનોત્પત્તિની શક્યતા જરૂર વધી શકે છે.

(૩) ગભર્વસ્થાવાળી સ્ત્રીને છાતી અને પેટ પર ખુજલી આવતી હોય તો વનતુલસીના બીજનો લેપ કરવાથી આરામ થાય છે.

(૪) તુલસીના બીજ અને આંબા હળદર સરખા ભાગે લઈ બારીક ભૂકો કરી લઈ જનનેન્દ્રિય પર છાંટવાથી યોનિભ્રંશ-જનનેન્દ્રિય સ્થાનચ્યુત થઈ હોય (ખસી ગઈ હોય) તો લાભ થાય છે. ગભર્વસ્થામાં પેટ વધુ પડતું વધી જાય તો પેઢા પર જે ચીરા જેવા કાપા પડે છે અને જેમાં કદી કદી ચણ આવે છે, તેમાં તુલસીનાં પાન પીસીને બનાવેલ પોટીશ ઘસવાથી સારું થઈ જાય છે.

(૫) તુલસીના રસમાં જીરુ વાટીને ગાયના તાજ દોહેલા ઉષગ દૂધની સાથે સેવન કરવાથી પ્રદર રોગમાં સુધારો થઈ સ્ત્રીનું સ્વાસ્થ્ય સારું થઈ જાય છે.

(૬) પ્રસુતિ વખતે તીવ્ર વેદના થતી હોય તો તુલસીનો રસ એક તોલો પિવડાવવાથી લાભ થાય છે અને સુવાપડ સરળતાથી થાય છે. તુલસીના મૂળિયા

સ્ત્રીની કેઢે બાંધવાથી પાણું પ્રસવની વેદના ઓછી થઈને સુખપૂર્વક પ્રસવ થાય છે.

બાળકોના રોગ

નાના બાળકોના રોગોમાં તુલસી ખૂબ જ સૌભ્ય અને બિન જોખમકારક ઔષધિઓએ ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે. તેનાથી બાળકોના તાવ, ખાંસી, દૂધનું ઓકી નાંખવું, શાસ વગેરે અનેક જાતના રોગોમાં જલદી આરામ થાય છે.

(૧) બાળકોને શીતળા નીકળ્યા હોય ત્યારે તુલસીની માંજરો, અજમો અને આદુ સરખા ભાગે લઈ દિવસમાં કેટલીય વાર સેવન કરવાથી લાભ થાય છે.

(૨) ૧ તોલો તુલસીપત્ર, ૧ તોલો મેથી અને ૬ માશા કડુને અર્ધપાશેર પાણીમાં ઉકાળો. જ્યારે ચોથો ભાગ બાંધી રહે ત્યારે ગાળી નાખી ઠુંડું કરીને પિવડાવવાથી શીતળાથી આવતા તાવમાં ફાયદો કરે છે.

(૩) બાળકને શરદી કે ખાંસી થઈ જાય ત્યારે તુલસી પત્રનો રસ, અજમો અને આદુનો રસ ત્રાંગે પોણે ૧ તોલો લઈ ખરલ પર ખૂબ લસોટી અને અઢી તોલો મધ મેળવી શીશીમાં ભરી લો અને આમાંથી ૩૦ થી ૬૦ ટીપાં સુધી દિવસમાં ત્રાંગ વખત આપવાથી લાભ થાય છે.

(૪) તુલસીપત્ર, બાવળની કુંપળો અને અજમો દરેક એક એક તોલો લો અને તેમાંથી ૬ માશા કે (અધોળ) નવટાંક પાણીમાં ઉકાળો, જ્યારે ચોથા ભાગનું રહે ત્યારે ગાળીને બાળકોને પિવડાવો. આથી બધી જાતના તાવમાં ફાયદો થાય છે.

(૫) નાના બાળકોના પેટકુલવા પર તુલસીનો સ્વરસ ઉમર પ્રમાણે ૨ થી ૬ માશા પિવડાવવાથી આરામ થાય છે.

(૬) દાંત આવતી વખતે બાળકોને જે ખૂબ જાડા થઈ જાય છે તેમાં તુલસીના પાનનું ચૂર્ણ દાડમના શરબત સાથે આપવાથી ફાયદો કરે છે.

પેટના રોગો પર

(૧) તુલસીના તાજ પાનનો રસ એક તોલો દરરોજ સવારે પીવાથી અજ્જાર્ણ મટે છે.

(૨) તુલસીના પંચાંગનો ઉકાળો બનાવીને પીવાથી દસ્તની તકલીફ દૂર થાય છે અને પાચનશક્તિ વધે છે.

(૩) ઉપરોક્ત કાઢા (ઉકાળો)માં એક કે બે રતી જયકુળનું ચૂર્જા મેળવીને પીવાથી દસ્તની મુશ્કેલ બીમારીમાં પાગ જલદી ફાયદો થવા માટે છે.

(૪) તુલસી અને આહુનો રસ એક એક ચમચો મેળવીને દિવસમાં ત્રાગ વખત પીવાથી પેટના દર્દમાં તરત જ ફાયદો થાય છે.

(૫) તુલસીનાં અગિયાર પાન લઈ એક માશો વાવડિંગની સાથે વાટી નાખો અને પછી તેને સવાર-સાંજ તાજ પાગીની સાથે લેવાથી પેટનાં કૃમિ મરી જય છે.

(૬) તુલસીના પાન અને સરગવાના પાનના નવટાંક રસમાં સિંધવ મીઠું નાખી સેવન કરવાથી મંદાચિની તકલીફ દૂર થઈ સાફ દસ્ત આવે છે.

(૭) તુલસીના સુકા પાન, સૂંઠ અને ગોળને ભેગા કરી મોટી ગોળીઓ બનાવી રાખી તેને દરરોજ લેવાથી દસ્તમાં ફાયદો થાય છે.

(૮) તુલસીના સૂકા પાનનું એક માશો ચૂર્જા અને ત્રાગ માશા ઈસબગુલ ભેગાં કરી દહી સાથે તેનું દરરોજ સેવન કરવાથી પાતળા ઝડપ થઈ ગયા હોય તો ફાયદો થાય છે.

ફોલ્લા, ઘા અને ચામડીના રોગો પર

તુલસીમાં શોધક (શુદ્ધિ કરનાર) અને કીટાળુનાશક ગુણ વિશેષ રીતે હોય છે. આધુનિક શોધખોળો મુજબ તેમાં એક જલદીથી ઉડી જય તેવું તેલ હોય છે. તેની ગંધથી કેટલીક જાતના નુકસાનકારક કીટાળુઓનો નાશ થાય છે. ચર્કના, વિષ ચિકિત્સા બાબતના અધ્યાયમાં તુલસીનો ઉદ્દેખ કેટલાય ઠેકાળે કરવામાં આવ્યો છે અને તેમાં જંતુનાશક અને વિષનાશક ગુણો બતાવવામાં આવ્યા છે. ભમરી, વિંછી વગેરે કરતે ત્યારે તુલસીના પાનનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. ઘા પર તુલસીના સૂકા પાનનું ચૂર્જા ભભરાવવાથી તે પાકતો નથી અને જલદીથી ભરાઈ જય છે. તુલસીપત્રનાં ઉકાળાથી તેને ધોવાથી પાગ લાભ થાય છે. ચામડીના તમામ રોગો જેમ કે દાદર, ખરજુષ, કાળાં ચાઠાં, ચાઠા ખીલ વગેરેમાં તુલસીનો પ્રયોગ લાભકારક સિદ્ધ થાય છે. ચર્મરોગોની

ઓષ્ઠધિઓમાં તુલસી વાપરવાથી તેમની શક્તિ ખૂબ જ વધી જાય છે અને રોગ ધાર્યા કરતાં જલદી મટે છે.

દેખ પ્રકારના ધા અને ફોલ્લા પર પાગ તુલસીનો ઉપયોગ ખૂબ લાભકારક સિદ્ધ થાય છે. તુલસીના લાકડાને ચંદનની જેમ ધસીને ચાંદા (ફોલ્લા) પર લેપ કરવાથી જલદી આરામ થાય છે. તુલસીપત્રના ઉકાળાથી ધોવાથી ફોલ્લા અને ધામાં લાભ થાય છે અને જે ધામાં ક્રીડા પડી ગયા હોય તો તે ગંધાય છે ત્યારે તેને તુલસીના ઉકાળાથી ધોયા પછી તેના પર તુલસીના સૂક્ષ્મ પાનનું ચૂર્જા ભભરાવવું જોઈએ.

(૧) તુલસીના પાનને લીંબુના રસમાં વાટીને દાદર પર લગાવવાથી આરામ થાય છે.

(૨) તુલસીપત્રનો રસ બે ભાગ અને તલનું તેલ એક ભાગ બેગું કરી ઓછા તાપે ગરમ કરી, બરાબર ગરમ થઈ ગયા પછી ગાળી નાખો અને પછી તેનો ઉપયોગ ચામડીના રોગો અને ખુલ્લાદી પર કરવાથી લાભ થાય છે.

(૩) અચિથી દાઝી જર્તા તુલસીનો રસ અને નાળિયેરનું તેલ (ક્રોપરેલ) બરાબર છલાવીને લગાવવાથી બળતરા મટે છે જે ફોલ્લા પડી ગયા હોય કે ધા પડી ગયા હોય તો તે પાગ જલદીથી સારા થઈ જાય છે.

(૪) તુલસીના પાનને ગંગાજર્ણમાં વાટીને નિરંતર લગાવતા રહેવાથી સફેદ ચાઠાં અને કોઢ થોડા વખતમાં ઠીક થઈ જાય છે.

(૫) બાલ તોડ (એક જાતનો ફોલ્લો) વાળના તૂટી જવાથી થાય છે, તેના પર તુલસીપત્ર અને પીપળાની કોમળ ફૂંપળો વાટીને લગાવવાથી આરામ થાય છે.

(૬) નાકની અંદર ફોલ્લીઓ થઈ હોય તો તુલસીપત્ર અને બોરને વાટીને સુંધવાથી અને લગાવવાથી લાભ થાય છે.

(૭) પેટમાં અંદર ફોલ્લા થયા હોય કે ગોળો ચડતો હોય તો તુલસીપત્ર અને સુવાનાની ભાજુનો ઉકાળો બનાવી તેમાં થોડુંક સિંધવ મીઠું નાખીને પીવું જોઈએ.

(૮) તુલસીપત્ર અને ફટકડીને ખૂબ જ બારીક વાટીને ધા પર

ભભરાવવાથી તે જલહી સારો થઈ જાય છે.

(૮) વાળ ખરવા કે અકાળે સફેદ થઈ જવા તે પાગ એક ચર્મવિકાર જ છે. તેના માટે તુલસીપત્ર અને સૂકા આંબળાનું ચૂર્જ માથામાં સારી રીતે ઘસીને સાધારાગુ ગરમ પાણીથી ધોવું જોઈએ.

(૯૦) બગલમાં થતા ફોલ્લા પર તુલસીપત્ર, રાઈ, ગોળ અને ગુગળ સરખા ભાગે લઈ પાણીમાં વાટી ગરમ કરી બાંધવાથી તે ફૂટીને મટી જાય છે.

(૯૧) તુલસીના પાન અને તેના મૂળિયામાં કીટાણુનાશક ગુગ્ગો વિશેષદ્વારે હોય છે, તેથી બધી જ જાતના ચામડીના રોગોમાં તેનો ઉપયોગ લાભકારક સિદ્ધ થાય છે. તુલસીનાં ૨૦-૨૫ તોલા પાનને વાટીને તેમાં પાણી મેળવીને તેનો રસ કાઢી રાખવો. પછી અડધો શેર રસ અને અડધો શેર તલનું તેલ લઈને ઉકાળવું. પાણી બળી જાય ત્યારે તેલને ગાળીને બાટલીમાં ભરી દેવું. આ તેલની માલિશથી ચામડીના અનેક પ્રકારના રોગ, ખુલલી, શુષ્કતા વગેરે મટે છે.

(૯૨) ઉપરોક્ત તેલના પ્રયોગની સાથે પ્રાતઃકાળમાં તુલસીના મૂળિયા તથા સુંઠના ચૂર્જને થોડાક ગરમ પાણી સાથે સતત સેવન કરતા રહેવાથી કોઢ નેવો ભયંકર રોગ પાગ દૂર થોય છે. એક પ્રસિદ્ધ દાક્તરે લખ્યું છે કે એક સન્યાસીએ સતત એક વર્ષ સુધી તુલસીનો રસ પિવડાવીને નેની આંગળીઓ પાગ ગળવા લાગી હતી અને રોગ ખૂબ જ વધી ગયો હતો તેવો ઊતપિતીયાને પાગ તંદુરસ્ત બનાવ્યો હતો.

(૯૩) તુલસીમાં લોહીને શુદ્ધ કરવાનો ગુગ્ગ છે. આથી તેનો પ્રયોગ દરેક પ્રકારના લોહી વિકારના રોગો, ફોલ્લા ફોલ્લીઓ, ચામડી પર ચકમા-ચાઠા પડી જવાં વગેરે દૂર કરી શકે છે. આ પ્રયોગ માટે કોઈ તાંબાના વાસાળમાં નવટાંક લીબુનો રસ ભરી દો. પછી તુલસી અને કાળિયો કાસોન્નો પ્રત્યેકનો એટલો જ રસ તેમાં નાખો. વાસાળને સૂર્યના તાપમાં રાખવાથી રસ સૂકાવા લાગશે. કેટલાક દિવસમાં જયારે સૂકાઈને ઘાટો થઈ જાય ત્યારે તેને મોઢા પર લગાવવાથી ખીલ, કાળા ડાઘ, ચાંઠાં વગેરે મટીને ચહેરો સાફ અને સુંદર થાય છે. આનો સતત ઉપયોગ કરવાથી શરીરના કોઈ પાગ ભાગ પરના સફેદ ડાઘ

પાણ મટી જાય છે.

(૧૪) તુલસીના પાનને લીંબુના રસમાં વાટીને લગાડવાથી દાદર પાણ મટી જાય છે.

(૧૫) તુલસી અને લીમડાના પાનને દહીમાં વાટીને લગાવવાથી પાણ દાદર મટી જાય છે.

મગજ અને સ્નાયુને લગતા રોગો

મસ્તક અને જ્ઞાનતંતુઓની પ્રક્રિયા ખૂબ જ ગૂઢ અને સૂક્ષ્મ હોય છે અને તેમાં કોઈ પાણ જાતની ખામી ઉભી થાય તો માથું દુઃખવા માંડે, યાદશક્તિ ઘટવી, ગભરાટ, મૃગી-વાઈ ફીટ આવવી અને ઉન્માદ પાગલપણું જેવા ભયંકર રોગ ઉત્પન્ન થાય છે. આ રોગોની સારવાર પાણ ખૂબ જ મુશ્કેલ હોય છે અને ડૉક્ટરો અને વૈદ્યો જે જલદ ઓષ્ઠધિઓ આપે છે તે થોડો ધ્યાનો તાત્કાલિક ફાયદો ભવે બતાવે પરંતુ છેવટે તો તે મગજશક્તિને વધુ ખરાબ કરનારી અને નશા કરનારી જ સિદ્ધ થાય છે. આવા સંજોગોમાં તુલસીનું સેવન અમૃત જેવું કાર્ય કરે છે, કારાણ કે તે પાણ એક સૂક્ષ્મ પ્રભાવયુક્ત દિવ્ય બુટી છે અને શ્રદ્ધા અને ઉપાસના વચ્ચે સંબંધ હોવાથી તે માનસિક કેન્દ્રો પર દીચિંઠિત પ્રભાવ પાણ પાડી શકે છે. આથી મગજને લગતી ફરિયાદો અને નિર્બળતામાં તુલસીનો ઉપયોગ સર્વોત્તમ છે. તુલસી કવચમાં તેનો જે મહિમા વાર્ગવ્યો છે, તેના ગૂઢ આશય પર ધ્યાન દેવાથી પ્રતિની થાય છે કે તુલસીના સંપર્કમાં આવવાથી અને તેને ભક્તિપૂર્વક પ્રસાદુપે ગ્રહાણ કરવાથી આપણી જ્ઞાનેન્દ્રિયો પર ખૂબ જ કલ્યાણકારી અસર થાય છે અને મગજ, આંખ, કાન, નાક, જીબ, ગળું વગેરે બધા જ અંગોના દોષ દૂર થઈ તેમની શક્તિનો વિકાસ થાય છે.

(૧) તંહુરસ્ત અવસ્થામાં પાણ તુલસીનાં આઠ-દસ પાન અને ચાર-પાંચ કાળા મરી બારીક રીતે લસોટી, ગાળીને દરરોજ સવારે લેવામાં આવે તો મગજની શક્તિ વધે છે. જે ઢીક લાગે તો તેમાં બે-ચાર બદામ અને થોડુંક મધ્ય મેળવીને ભાંગની જેમ બવાલી શકાય.

(૨) પ્રાતઃકાળે સ્નાન કર્યા બાદ તુલસીના પાંચ પાન પાણીની સાથે લેવાથી મગજની નિર્બળતા દૂર થઈ યાદશક્તિ તેમજ મેધાશક્તિ વધે છે.

(૩) મૂળી વાઈફીટના રોગમાં તુલસીના તાજ પાન લીમડાના પાન સાથે વાટીને ભાલિશ કરવાથી બહુ જ લાભ થાય છે. આ પ્રયોગ નિયમિત રીતે ધારું દિવસ સુધી કરવો જોઈએ.

(૪) તુલસીના પાન અને બ્રાહ્મીને વાટીને ગાળીને એક જ્વાસનું દરરોજ સેવન કરવાથી મગજની નિર્બળતાથી થતું ઉન્માદ- ગાંડપાગ મટે છે.

(૫) તુલસીના રસમાં થોડું મીઠું મેળવી નક્કમાં બે ચાર ટીપાં નાખવાથી મૂછાં અને બેહોશીમાં લાભ થાય છે.

(૬) તુલસીનો શ્રદ્ધાપૂર્વક નિયમિત ઉપયોગ દરેક જ્વાનેન્દ્રિયોની કિયાને શુદ્ધ કરીને તેમની શક્તિ વધારે છે.

દાંતોની પીડા

(૧) દાંતમાં દર્દ થતું હોય તો તુલસીના પાન અને કાળાં મરી વાટીને ગોળી બનાવી, જ્યાં દુઃખતું હોય ત્યાં રાખવાથી આરામ થાય છે.

(૨) તુલસીના પંચાંગ (પાન, માંજર, બીજી, થડ, ડાળી, મૂળિયા)ને વાટીને બનાવેલ એક તોલા ચૂંણને અડધો શેર પાણીમાં ઊકાળો. અડધું પાણી બળી જાય એટલે ઉતારી લઈ કોગળા કરવાથી દાંતનો દુઃખાવો મટે છે.

માથાનું દર્દ

(૧) માથાના દર્દમાં તુલસીનાં સૂક્ષ્મ પાનનું ચૂંણ અથવા તુલસીના બીજનું ચૂંણ કપડાથી ગાળી નાખીને છીકણીની જેમ સુંધવાથી આરામ થાય છે.

(૨) ઉપ તુલસીપત્ર, ૧ સફેદ મરચુ અને ૧૦ નંગ તુરિયાં, આ બધાને પાણીમાં વાટીને રસ કાઢી નાસ લેવાથી માથાનો જૂનો દુઃખાવો પાણ મટે છે.

(૩) તુલસીપત્ર અને બે ત્રણ કાળાં મરી વાટીને રસ કાઢી (નસ્ય) નાસ લેવાથી આધાસીસીનું દર્દ મટે છે.

(૪) વનતુલસીનાં ફૂલ અને કાળાં મરીને સળગતા અંગારા પર નાખી તેનો ધૂમાડો સુંધવાથી નાસ લેવાથી માથાનું કઠાળ દર્દ મટે છે.

(૫) શ્યામતુલસીના મૂળિયાને ચંદનની જેમ ધસીને લેપ કરવાથી માથાનું દર્દ મટે છે.

સંધિવા અને સાંધાઓનું દર્દ

(૧) તુલસીમાં વાત વિકારને મટાડવાનો ગુણ છે. તેથી જો વાત (વાયુ)ના જેરથી નાડીઓમાં દુઃખાવો થતો હોય તો તેમાં તુલસીના કાળા (ઉકાળા)નો પ્રયોગ લાભકારક થાય છે. જો સાંધાઓમાં પીડા થતી હોય તો તુલસીપત્રનો રસ પીતા રહેવાથી લાભ થાય છે. મચકોડ આવી હોય કે ચોટ લાગી હોય તો તુલસીના સ્વરસથી માલિશ કરવાથી આરામ થાય છે.

(૨) તુલસીના મૂળિયા પાન, માંજરો, ડાળીઓ અને બીજા, આ પાંચેયને સરખા ભાગે લઈ, વાટી, ગાળીને ૬ માશા જેટલું લઈ તેટલો જ જૂનો ગોળ લઈ ભેળવી દો. આને સવારસાંજ બંને વખત બકરીના દૂધની સાથે લેવાથી સંધિવા મટી જાય છે.

વિવિધ રોગ

(૧) કોઈ પાગ જાતનું જેર અફીણા, ઝેકોચલું, ધંતૂરો વગેરે ખાઈ જતાં તુલસીના પાનનો રસ ગાયના ધીમાં ભેળવીને પીવાથી આરામ થાય છે. ધીનું પ્રમાણ અવસ્થા પ્રમાણે પાશેરથી અડધો શેર લઈ શકાય. એકવાર લેવાથી આરામ ન થાય તો વારંવાર આ તુલસી-ધૂત પિવડાવવું જોઈએ.

(૨) તૃષ્ણા રોગ-ગળાના શોથ રોગમાં તુલસી અને લીંબુના રસમાં ખાંડ અને પાણી નાંખી શરબતની જેમ પીવાથી લાભ થાય છે.

(૩) દિવસમાં બે-ચાર વખત અને ખાસ કરીને ખાધા પછી અડધો કે કલાક પછી તુલસીનાં ચાર-પાંચ પાંદડા ચાવી લેવાથી મોઢામાંથી નીકળતી દુર્ગન્ધ દૂર થાય છે.

(૪) તુલસીપત્ર, હાડિયકર્શનનાં (ખુરખુર)પાન, અંતરવેલ અને ઊંટની લીડીઓ આ બધાને ગૌમૂરત્રમાં વાટી અને ઉકાળીને વધી ગયેલા અંડકોષ પર જડો લેપ કરવાથી લાભ થાય છે.

(૫) ખાટલામાં માંકડ પડ્યા હોય તો વનતુલસીની ડાળીઓ રાખી દેવાથી ભાગી જાય છે. આવી ડાળીઓને ઘરમાં રાખવાથી મરછર, છધુંદર તેમજ સાપ આવતા નથી. આ બધા જીવો તુલસીની તીવ્ર ગંધ સહન કરી શકતા નથી.

(૬) છાતી, પેટ કે પિંડીઓમાં બળતરા થતી હોય તો તુલસીનાં પાન અને દેવદારનું લક્કડુ ધસી ચંદનની જેમ લેપ કરવાથી ફાયદો થાય છે.

(૭) ગળામાં દુઃખાવો થતો હોય તો તુલસીના પાનનો રસ મધની સાથે ચાટવાથી ફાયદો થાય છે.

(૮) મરડો, ચૂંક કે ઝાડા થયાની ફરિયાદ હોય તો તુલસીનાં સૂકાં પાન બે માશા અને સંચળ ૧ માશો, નવટાંક દર્હીમાં ભેળવીને લેવાથી ફાયદો થાય છે.

(૯) હરસ માટે તુલસીનાં મૂળિયાં તેમજ લીમડાની લીબોળીઓની ભીજ સરખા ભાગે લઈ વાટીને ચૂંગ બનાવવું. આમાંથી ઉ માશા દરરોજ છાસની સાથે લેવાથી લાભ થાય છે.

(૧૦) પેટમાં પ્લીહોદર, બરોળ વધી ગઈ હોય તો તુલસીનાં મૂળિયાં, નવસાર, ટંકગાખાર (કુલાવેલો ખાર) અને જવાખાર સરખા ભાગે લઈ બરાબર વાટીને ચૂંગ બનાવો, પછી આમાંથી દરરોજ ત્રણ માશા તાજ પાણી સાથે સવારે લેવાથી આરામ થાય છે.

(૧૧) શરીર પર પિતના વિકાસથી ફીકાશ આવી ગઈ હોય ત્યારે તુલસીના ભીજ બે માશા, આંબળાના મુરબ્બા સાથે સેવન કરવાથી ફાયદો થાય છે.

(૧૨) હંડી લાગવાથી, શરદી થવાથી પાંસળીઓ દુઃખતી હોય તો તુલસીના પાનનો રસ દ માશા અને પુષ્કર મૂળનું ચૂંગ ઉ માશા ભેળવીને ગરમ કરી દુઃખનું હોય ત્યાં લેપ કરવો.

(૧૩) વાળાના રોગમાં જ્યાં સોજે થયો હોય ત્યાં તુલસીના મૂળિયાને ઘસી લેપ કરવો જોઈએ. આથી વાળાનો બે ત્રણ ઈંચ લાંબો દોરો બહાર નીકળી આવશે. તેને બાંધી દઈ ભીજ દિવસે ફરીથી એવી જ રીતે લેપ કરવો. આમ બે-ત્રણ દિવસમાં પૂરેપૂરો વાળો બહાર નીકળી આવશે અને કેટલાક વધુ વખત લેપ કરતા રહેવાથી ઘા બિલકુલ મટી જાય છે.

(૧૪) વનતુલસીના પાન કોલેરા (કોગળિયું)માં આશ્રયકારું પ્રભાવ બતાવે છે, તેના પાનની સાથે કણજીના ભીજની ભીજ, લીમડાની છાલ, અદ્યેડીનાં ભીજ, લીમડાની ગળો અને ઈન્દ્રજલવ આ બધાને મેળવીને બે-ત્રણ તોલા પોણો શેર પાણીમાં ઉકાળો અને જ્યારે બળતા બળતા અડધું રહે

ત्यारे बे - त्राण तोला जेटलुं थोડाथोડा अंतरे आपता जाव. आ प्रयोगथी कोलेराना कठाण दरहीओना ज्वप पाण लगभग बची जाय छे.

सर्पदंश पर तुलसीनो प्रयोग

साप कर्डे त्यारे तुलसीनो सारवार माटे उपयोग करवामां आवे छे. मध्य प्रदेशनी केटलीक आटिवासी जितिओमां तुलसीनां पान वाटीने तेमां माखाण मेणवीने साप करडयो होय त्यां लेप करवामां आवे छे. झेरना प्रभावथी ज्यारे आ लेप काणो पडी जाय छे त्यारे तेने काढी नाखी फ्रीथी लेप करवामां आवे छे. आम ज्यां सुधी लेप काणो पडतो रहे छे त्यां सुधी नवो ने नवो लेप करता रहे छे. आवी रीते तुलसीना पान बधुं ज झेर चूसी ले छे. केटलाक लोको जेने साप करडयो होय ते माणसने एक मुही तुलसीनां पान खवडावी दे छे अने तुलसीने जीणी वाटीने माखाण साथे भेणवीने साप करडयो होय त्यां लेप करे छे. आ लेपने पाण उपर कत्था मुजब वारंवार बदलवो पडे छे ज्येथी झेरनी असर दूर थई रोगीनो ज्वप बची जाय छे.

(2) तुलसी द्वारा सापना झेर पर अपाती सारवारनी एक वधु विधि केटलाक वर्ष पहेलां एक समाचार पत्रमां आवी छती. रामकृष्ण मिशननां एक आश्रममां खबर मणी के पासेना गाममां कोई एक ल्हीने साप करडयो छे. आथी आश्रमना बे संन्यासीओने सारवार माटे मोक्षवामां आव्या. ते वधते साप करडये आठ क्लाक वीती गया छता अने पेली बाई लगभग मडावा जेवी थई गई छती. सारवार माटे धाणी बधी तुलसी अने केणनुं थड मंगाववामां आव्युं. आ बंनेनो रस काढीने माथा अने छाती पर धसवामां आव्यो अने बे तोला रस तेना मोढामां मुक्षवामां आव्यो. आवो प्रयोग पांच पांच अने दश दश मिनिटना अंतरे चालु राखवामां आव्यो. छेवटे छ सात क्लाक पछी दरही होशमां आवी. आ पछी मरधीनां केटलांक ईडां मंगाववामां आव्यां अने तेमना वडे पाण उपचार करवामां आव्यो. आवी रीते करता २४ क्लाकमां तेने पूरेपूरो आराम थई गयो.

(3) आपुर्वेना ग्राचीन पुस्तकोमां पाण तुलसीनी विखनाशक शक्तिनो उद्देश आवे छे. यरक संहितामां कहेवामां आव्युं छे के-

કંકડ સુરસા ગવાક્ષી પુનર્નવાયસો શિરીષફલે ।

ઉદ્ભન્ય વિપજલસૃસ લપોનસ્ય પાનનિ ॥

અર્થ- ‘સાપના એર પર તુલસી, એર કોચલું, ઈન્નાયાગ સાટોડી, પિલુડી અને કાળીના સરસનાં બીજને એકી સાથે વાટીને લગાવો, નાકમાં ટપકાવો અને કેટલોક ભાગ પિવડાવી દો.’

(૪) સાપ કરડે ત્યારે બુબઈ તુલસી કે બર્બરી તુલસી (આ તુલસીનું થડ બરછટ હોય છે.) બીજને મોઢામાં મૂકી ચાવવાં જોઈએ. જ્યારે તે બરાબર ચવાઈ જય ત્યારે તેમાંનો અડધો ભાગ ખાઈ જવો અને બાકીનો અડધો ભાગ સાપ કરડયો હોય ત્યાં લગાવવો. પાનનો રસ કાઢી પાંચ તોલા જેટલો પિવડાવવાથી પાગ જલદી લાભ થાય છે.

તુલસીની ઉપાસનાથી માનસિક ચિકિત્સા

વર્તમાન કાળમાં માનસિક સારવારમાં આત્મ સંકેત (ઓટોસન્જેશન)નું ખૂબ જ મહત્વ છે. જે કોઈ મનુષ્ય પોતાનું આરોગ્ય, વિચારો અને માનસિક પ્રવૃત્તિઓને શ્રેષ્ઠ બનાવવા માટે વારંવાર કોઈ વાતને મનમાં લાવી મોઢેથી કહે અને એવી જ કુલ્પના પાગ કરે તો તેનામાં એવી જ વિશેષતાઓ ધીમે ધીમે વધતી જાય છે. આધુનિક જ્ઞાનાની વ્યક્તિ જે કાર્ય ઓટો સન્જેશનથી કરી શકે છે તે માટે આપાગે ત્યાંના પ્રાચીન ઋષિ-મુનિઓએ દેવતાઓની પ્રાર્થના, સ્તુતિ, કવચ વગેરે માધ્યમો માર્કટે મેળવવાની વિધિ શોધી કાઢી હતી. આ બંને રીતોની બરાબર પરીક્ષા કર્યા પછી અમે કહી શકીએ કે સામાન્ય સ્તરના લોકો માટે આ માર્ગ જ વધુ લાભકારક છે, કારણ કે તે કોઈ સ્થૂળ પદાર્થને આધાર બનાવીને જ ઉપયોગમાં લેવામાં આવે છે, પરેતુ કેવળ માનસિક ભાવનાઓ અને કોઈ નિરાકાર શક્તિ પર જ જે આધારિત છે તે પ્રથમ વિધિ ખૂબ જ વિચારશીલ પ્રાગી જેની સંખ્યા સામાન્ય રીતે ઓછી જ હોય છે તેમના દ્વારા કામમાં લર્હ શક્તિ છે.

જે કે આજકાલ અન્ય ધાર્મિક કિયાઓ, પૂજા, ઉપાસના વગેરેની જેમ સ્તોતો અને કવચો પાગ ચીલાચાલુ રૂઢિઓ જેવા બની ગયા છે અને તેમનો અર્થ સમજ્યા વગર અને કોઈ પાગ ભાવના વગર પોપટની જેમ રટ્ટવામાં

આવે છે, આવી રીતે સમજ્યા વગર હંક્યે રાખવાથી કંઈ જ લાભ ન થાય તો તેમાં શું આશ્વર્ય? અન્યથા ને પ્રાર્થના કે સુતુંત્ર ભાવનાપૂર્વક દફ વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધાથી કરવામાં આવે, તેનું કોઈ પ્રત્યક્ષ કે અપ્રત્યક્ષ ફળ અનિવાર્ય છે.

તુલસી કવચ

આ દિનથી તુલસી કવચ અમને એક ખૂબ જ સારી સુતુંત્ર જાગ્યાય છે, તેમાં તુલસીની અંદર રહેલી શક્તિની એક દેવી વિક્રિતત્વના રૂપમાં ભાવના કરી, તે પગથી માથા સુધીના પ્રત્યેક અંગોનું રક્ષાગું કરે અને તેમને સ્વસ્થ અને કાર્યક્ષમ સ્થિતિમાં રાખે તેવી પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. એક તો તુલસીની નજીદીનું વાતાવરાગ જ આરોગ્યદાયક તત્ત્વોથી ભરપૂર અને મનોવૈજ્ઞાનિક પ્રભાવ પાડનારું હોય છે અને તેની સાથે સાથે જે આપણે તેને એક દેવી વિભૂતિ માનીને પોતાના આરોગ્ય અને કલ્યાણ માટે પ્રાર્થના કરીએ તો આવી સુતુંત્ર એક સર્વોત્તમ ઓટો સંજેશનનું કામ અવશ્ય કરી શકે છે. બ્રહ્માંડ પુરાણમાં આપેલ તુલસી માહાત્મ્યમાંથી તુલસી કવચના કેટલાક શ્લોક નીચે આપવામાં આવે છે. પાછુક જેઈ શક્યે કે તેમાં મનુષ્યની સર્વાંગી ઉત્ત્રતિની કામના અને ભાવના સંબંધી પ્રેરાગુંઓ ભરી પડી છે.

તુલસી શ્રી મહાદેવિ નમઃ પંકજ ધારિણી ।

શિરોમે તુલસી પાતુ ભાવં પાતુ યશस્વિની ॥

દગ્રો મે પદ્મનયના શ્રીસખી શ્રવાગું મમ ।

ધારું પાતુ સુગન્યમે મુખં ચ સુમુખી મમ ॥

તુલસીના પુરાણોક્ત જુદા જુદા નામોનો ઉક્ષેખ કરીને ઉપાસક તેની પ્રાર્થના કરે છે કે કુમળના પુષ્પને ધારાગ કરનાર શ્રી તુલસી દેવીને હું ભક્તિપૂર્વક વંદન કરું છું. તે તુલસીના રૂપે મારા માથાની તેમજ યશસ્વિની રૂપે મારા કપાળની રક્ષા કરો. પદ્મનયના નામવાળી તે મારી આંખોની, શ્રીસખી નામવાળી મારા કાનોની, સુગંધમ નામવાળી મારી નાસિકાઓની અને સુમુખી નામવાળી મારા મુખની રક્ષા કરો.

જિલ્દ્વાં મે પાતુ શુભદા કંઠ વિદ્યામખી મમ ।

સુંધો કલ્હારિણી પાતુ રહણ વિષગુ વલ્લભા ॥

પુણ્યદા પાતુ મે મધ્યં નાભિં સૌભાગ્યદાયિની ।

કટિ કુંડલિની પાતુ ઉતુ નારદવંદિત: ॥

‘શુભદા મારી જીબનું, વિદ્યામયી કંઠનું, કલહારિણી ખભાઓનું,
વિષુગવલ્લભા હદ્યનું, પુણ્યદા મધ્યભાગ (ધડ) નું, સૌભાગ્યદાયિની નાભિનું,
કુંડલિની કમરનું અને નારદવંદિતા મારી છાતીનું રક્ષાણ કરતી રહે !

જનની જનુની પાતુ જંધે સકલ વંદિતા ।

નારાયાણ પ્રિયા પાદી સર્વાંગ સર્વરક્ષિણી ॥

સંકટે વિષમે દુર્ગે ભયે વાદે મહાહવે ।

નિત્યે સાધ્યયો પાતુ તુલસી સર્વદઃ સદા ॥

‘જનની ધૂંટણોનું, સકલ વંદિતા જંધોનું, નારાયાણપ્રિયા પગોનું અને
સર્વરક્ષિણી મારા સર્વાંગોનું રક્ષાણ કરો. દુર્ગા ધોર સંકટોથી અને મહાહવે ભય
અને વિરોધીઓથી બચાવો, સંધ્યારૂપિણી નિત્ય રક્ષા કરતી રહો અને
તુલસીદેવી હંમેશાં કુશળ રાખો.

ઇતીદં પરમ ગુહ્યં તુલસ્યા કવચામૃતમ् ।

મૃત્યાનમમૃતાર્થાય ભીતાનામ ભયાય ચ ॥

મોક્ષાય ચ મુમુક્ષાણાં ધ્યાનિનાં ધ્યાનયોગકૃત ।

વશાય વિશ્વ કામાનાં વિદ્યાયે વેદવાદિકામ ॥

‘આ તુલસી કવચ ખૂબ જ ગુણ છે. તેના પ્રભાવથી મરણાસત્ત્વ વ્યક્તિત
મૃત્યુના મુખમાંથી બચી જાય છે. અનેક પ્રકારના ઉરથી ભયભીત થયેલો રક્ષાણ
પામે છે. આનાથી મોક્ષાર્થીઓને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. યોગની
અભિલાષાવાળાને ધ્યાનમાં સ્થિરતા પ્રાપ્ત થાય છે, સંસારના ભોગોની
અભિલાષા વાળાની કામનાઓ પૂર્ગ થાય છે અને જ્ઞાનની ઇચ્છાવાળાઓને
વિદ્યાની પ્રાપ્તિ થાય છે.

દ્રવિણામ દરિદ્રાણાં પાપિનાં પાપ શાન્તયે ।

અગ્રાય ક્ષુદ્રિતાનાં ચ સ્વર્ગાય સ્વર્ગમિચ્છતામ् ।

ભક્તાર્થ વિષગુ ભક્તાનાં વિષગો સર્વાંતરાત્મનિ ।

જાપં ત્રિવર્ગ સિદ્ધયર્થ ગૃહસ્થેન વિશેષત: ॥

દીન દરિદ્રને સંપત્તિ મળે છે, પાપીઓના પાપ અટકે છે, ભૂખ્યાઓને અનાજ અને સ્વર્ગની ઈચ્છાવાળાને સ્વર્ગની પ્રામિથાય છે, ભક્તિમાર્ગવાળાને સર્વોના ધટઘટમાં વસેલા ભગવાન વિષ્ણુની ભક્તિ સુલભ થાય છે અને ગૃહસ્થીઓને ત્રિવર્ગની પ્રામિથાય છે.

તુલસીનો પ્રચાર વધારો

આજે પાણ ભારતવાસીઓની એક શ્રેણીમાં તુલસી પૂજાનો ખૂબ જ પ્રચાર છે, પરંતુ એ તો ફક્ત એક રૂઢિ જ રહી ગઈ છે. માટે તેથી કંઈ જ ખાસ લાભ થતો નથી. તે લોકો તેને ફક્ત પુણ્ય અને સ્વર્ગપ્રામિનું સાધન જ માને છે અને તેથી આ દિવ્ય ભૂટીના જે શારીરિક અને માનસિક લાભ આ પુસ્તિકામાં બતાવવામાં આવેલ છે તે તેમને નામમાત્રના જ પ્રામથાય છે, પાણ વર્તમાન બુદ્ધિવાદી યુગમાં આવશ્યકતા આ વાતની છે કે જે ધાર્મિક નિયમોનું પાલન આપાગે અત્યાર સુધી પરંપરા અથવા શાસ્ત્રીય વિધાનના રૂપમાં કરીએ છીએ તેની ઉપયોગિતા તર્ક અને વિજ્ઞાનની દાખિથી પાણ સમજ લેવી જોઈએ.

અમે આ પુસ્તિકામાં તુલસીના ગુણો અને વિશેષતાઓનું જે વાર્ણન કર્યું છે તેનાથી પાઠક તેના મહત્વને તો સમજી ગયા જ હશે, પરંતુ તુલસી આપાગે ત્યાં એટલો બધો જાણીતો અને દરેક ઠેકાણે સરળતાથી મળી શકે તેવો છોડ જની ગયો છે કે લોકોએ તેને એક સામાન્ય વસ્તુ જ સમજી લીધી છે. સંસ્કૃતમાં એક કહેવત છે કે - બહુ જાણીતી કોઈ બહુ જ મહત્વની વસ્તુ કે વ્યક્તિત્વ પાણ મામૂલી જેવી લાગે છે, આવું જ તુલસીની બાબતમાં પાણ બન્યું છે. આપાગે ભૂલથી તેના અમૂલ્ય ગુણોને પાણ ભૂલી ગયા છીએ અને તેના પ્રયોગથી જે રોગો કોઈ પાણ ખર્ચ વગર સહેલાઈથી મટી શકે તેમ છે તેના માટે વિદેશી કિંમતી દવાઓ લઈ ખોટું નુકસાન વેઠીએ છીએ. આથી જે આપાગે હાલના સમાજની રુચિ અને જરૂરિયાત મુજબ તુલસી પ્રચારનો એક કાર્યક્રમ બનાવી કાયાન્વિત કરવાનો પ્રયત્ન કરીએ તો આમ જનતાનું ખૂબ જ ભલુ થઈ શકે. આ બાબતમાં જાગ્રકાર વ્યક્તિત્વોએ જે ઉપાયો વખતો વખત આપ્યા છે તેનો સારાંશ નીચે પ્રમાણે છે -

(૧) અત્યાર સુધી તુલસીના છોડ લગભગ તુલસી ક્યારા કે કુંડાઓમાં

ધાર્મિક શ્રદ્ધા દિનથી રોપવામાં આવે છે અને તેનાં એક-બે પાન પ્રસાદ કે ચરણામૃતમાં સેવન કરીએ છીએ, પરંતુ આવી રીતે ચિહ્નિત્સા અને રોગ નિવારણનો ઉદ્દેશ્ય પૂરો થઈ શકતો નથી. જ્યારે તુલસી તાળું અને સૂકી સર્વત્ર પૂરતા પ્રમાણમાં મળી શકે ત્યારે લોકો તેનો ઉપયોગ કરી શકે અને જરૂર પડતાં તેમાંથી જરૂરી ઔષધિઓ તૈયાર કરી શકે. આ માટે તુલસીની મોટા પાણે ખેતી કરવી જરૂરી છે.

(૨) તુલસીના મિત્રાળોથી અને કેવળ તુલસી દ્વારા જ બનાવેલ જરૂરી ઔષધિઓ રાખનારાં ઔષધાલયો સ્થાપવાં જોઈએ. જેમ ચ્યવનપ્રાશ, પ્રાક્ષાસવ વગેરે બધે જ તૈયાર મળી શકે છે માટે તેમનો પ્રચાર ખૂબ વધી ગયો છે તેવી જ રીતે તુલસીનું શરબત, ગોળીઓ, ચૂર્જા વગેરે આધુનિક રીતે બનાવી વેચવામાં આવે તો લોકોમાં તેનો ઝરપથી પ્રચાર થઈ શકે તેમ છે.

(૩) આ પ્રચારનો યુગ છે અને એક સાધારાણ વસ્તુ પાણ જહેરાત અને પ્રચાર દ્વારા આખી દુનિયામાં ફેલાઈ શકે છે. તુલસીના અનેક ગુણો હોવા છતાં પાણ ઔષધિની દિનથી અજાળી રહેવાનું મુખ્ય કારાગ એવું છે કે તેનો પ્રચાર અને પરિચય કરવવાના વ્યવસ્થિત પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા નથી.

(૪) દેશી ઔષધિઓ અને જરૂરીબુદ્ધીઓના પ્રચારમાં એક મુશ્કેલી એ છે કે તેનું ઉત્પાદન કરી તેની ઔષધિઓ બનાવવાની કોઈ જ યોગ્ય વ્યવસ્થા નથી. ચિહ્નિત્સાશાસ્ત્રમાં ઔષધિઓને કોઈ નિશ્ચિત ઋષ્ટુમાં પૂરેપૂરી પરિપક્વ થયા પછી જ સંગ્રહ કરવાનો નિયમ છે. તેમને એવી રીતે સુરંકિત રાખવામાં આવે કે તેમના ગુણો નાશ ન પામે. આજકાલ અનેક દુકાનદાર અને વેદ્ઘો તો વર્ષા પહેલાંની અને સરી ગયેલી ઔષધિઓ પાણ ઉપયોગમાં લે છે અને પછી ફરિયાદ કરે છે કે આયુર્વેદની દ્વારા, ડાયર્ટરની દ્વારાઓની જેમ તરત જ અસર કરતી નથી. આ દિનથી તુલસી એવી કોમળ અને સૂક્ષ્મ ગુણવાળી બુદ્ધી છે કે તેમાં રહેલા ગુણો ધાર્ણી વખત બે-ત્રાગ માસમાં જ ધારી જાય છે. આથી બધી જ પ્રકારની તુલસીનો સંગ્રહ સાવધાની પૂર્વક કરી તેને આમ જનતા માટે સુલભ્ય બનાવવી જરૂરી છે.

(૫) અમે આગળ લખી ચૂક્યા છીએ તેમ તુલસી ડાયર્ટરના ઇન્જેક્શનો

જેવી ઝડપી અસરકારક ઓષધિ નથી અને તે રોગને તરત જ દ્વારા દેતી નથી. આ તો એક આરોગ્યનું રક્ષાગુણ કરનારી અને રોગોને અટકાવનાર હેવી ગુણવાળી બુદ્ધી છે. તેનો સતત ઉપયોગ કરતા રહેવાથી શારીરિક દોષો અને બીમારીઓ દૂર થાય છે. પહેલાનાં જમાનામાં લોકો તેને ચરાગામૃતના રૂપમાં નિયમિત રીતે લેતા હતા, પરંતુ આજે તો સામાજિક સંજોગો જ બદલાઈ જતાં ચરાગામૃતનું સ્થાન ચાએ લીધું છે અને તુલસી સેવનની પ્રથા મોટે ભાગે બંધ પડી ગઈ છે. આથી કેટલાક સજનોનોએ તુલસીની ચાનું ઉત્પાદન અને પ્રચાર કરવાની યોજના મૂકી છે. કેટલીક સંસ્થાઓ તેનો અમલ પણ કરી રહી છે, પરંતુ અનુમાન છે કે તે ચામાં અન્ય ઓષધિઓની સરખામાળીમાં તુલસીનું પ્રમાગ ઓછું રહે છે, માટે કોઈ સુયોગ વ્યક્તિ તુલસીમાં બીજી બે ચાર બુદ્ધીઓ બેળવીને એક એવું પીણું તેથાર કરે કે જેમાં તુલસીના ગુગુ પૂરતા પ્રમાગમાં રહે અને તેથી લોકોના આરોગ્યના સંરક્ષાગમાં ખૂબ જ સહાયતા થઈ શકે. ચામાં સ્ક્રિંદાયક ગુગુ હોવા છતાં પણ તેમાં ટેનિન નામનું એક નુકસાનકારક તત્ત્વ પણ છે, પરંતુ તુલસીની ચામાં આવું હોતું નથી.

(૬) તુલસીવન અથવા તુલસી સેનેટોરીયમની યોજના પણ દરેક રીતે વ્યાવહારિક અને કલ્યાણકારી છે. હાલના જમાનામાં વાહનવહારની સગવડતાઓ વધી ગઈ હોવા છતાં પણ મોટા ભાગના સામાન્ય કક્ષાના લોકો માટે આર્થિક દસ્તિથી પહાડો કે દૂર દૂરની જગ્યાઓએ આરોગ્ય પ્રાપ્તિ માટે જવાનું શક્ય નથી, પરંતુ તુલસીવનની એવી યોજના છે કે કોઈ પણ ગામમાં પચાસ-સો ચોરસવાર જમીનમાં પણ કાર્યાન્વિત કરી શકાય છે. જે આટલી જમીનમાં તુલસીનો બગીચો બનાવી દસ માણસો સરળતાથી રહી શકે તેવી ઝુંપડીઓ (નાનાં ધરો) બનાવી દેવામાં આવે તો સ્થાનિક લોકો બહુ જ થોડા ખર્ચમાં તેનાથી ફાયદો ઉઠાવી શકે. જે આ તુલસીવનની સાથે પ્રાકૃતિક ચિકિત્સાની કેટલીક વિધિઓ જોડી દેવામાં આવે તો જીવલોણ અને હઠીલા રોગો પણ નિર્મળ કરવામાં પ્રભ્યાત સિવિલ સજનોને પણ ન મળે તેવી સફળતા મળી શકે તેમ છે. કોઈ પણ લોકસેવક આવું કામ થોડાંક સાધનોથી કરી મહાન પુરુષના ભાગીદાર બની શકે છે.

(૭) તુલસીમાં વાતાવરણ શુદ્ધ કરવાની જે શક્તિ છે તે તરફ લોકોનું

ધ્યાન હજુ બહુ જ ઓછું ગયું છે. આનું એ પાગ કારાગ છે કે તુલસી ઉગાડવાની અને સારી જતના છોડ તૈયાર કરવાની વિધિ દર્ખેને આવડતી નથી અને લોકો આવી ઝંઝટમાં પડવા માગતા નથી. અમે ઘણાં લોકોને તુલસીના છોડ રોપવાની ઈચ્છા કરતા જોયા છે, પરંતુ પ્રત્યક્ષ રીતે તે કરી ન શકવાની તેના લાભથી વંચિત રહી જાય છે. આથી કોઈ સંસ્થા તુલસીના સારા સારા છોડ તૈયાર કરી કુંડાં સાથે મફતમાં કે યોગ્ય કિંમતે લોકોને વેચવાની વ્યવસ્થા કરી શકે તો તેનો ખૂબ જ પ્રચાર વધી શકે તેમ છે. જો બંગલાવાળા લોકો અન્ય કૂલોની સાથે પાંચ-દસ તુલસીના કુંડા પાગ રાખે તો એ એક ખૂબ જ હિતકારી કાર્ય ગાળાશે. તેનાથી હાનિકારક કીટાળુઓ, મચ્છર, માખી વગેરેની વૃદ્ધિ અટકી જશે અને વાતાવરણમાં આરોગ્યપ્રદ ગુણ પેદા થશે. સાધારાગ લોકો પાગ તેમના ધેર એક-બે છોડ તો સરળતાથી રાખી શકે છે.

(૮) ધર્મ પ્રચારકો, પૂજા-પાઠ કરવાવાળા પંડિત, સાધુઓ વગેરેનું એ વિશેષ કર્તવ્ય છે કે તેઓ લોકોને તુલસીના ગુણોથી પરિચિત કરાવે અને પ્રેરાણા આપે કે તુલસીના છોડ પોતાના ધરમાં અવશ્ય રાખે. જે લોકો તુલસી પૂજા કે તુલસી વિવાહ કરે છે તેઓ તેમાં થોડું સમયાનુકૂળ પરિવર્તન કરી તુલસીના દસ-વીસ કે પચાસ-સો કુંડમાં ઉગાડેલ ઉત્તમ છોડ પોતાના ઈણ-મિત્રો અને પરિચિત વ્યક્તિઓને ભેટ કરે તો તે તુલસીની ભક્તિ સાથે એક ઘણું લોકોપથોગી કાર્ય પાગ થશે.

(૯) તુલસીની ખેતીને આર્થિક દાખિથી સ્વાવલંબી બનાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે. તુલસીનાં પાનની જતજતની ઔષધિઓ અને ચાબનાવવામાં આવે. આ સિવાય તેનાં બીજ, વીરને લગતા રોગો માટે ખૂબ જ શ્રેષ્ઠ ઔષધિ ટોનિક રૂપે ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે. આ માટે તેનું વેચાગ ઘણું વધી શકે તેમ છે અને એક લાભકારક વેપાર બની શકે તેમ છે. તુલસીની માળાઓની પાગ ઘણી જ માંગ હોય છે અને તુલસીની સાચી માળા સારી એવી કિંમતે વેચી શકાય છે.

આ રીતે બીજી પાગ કેટલીક સૂચનાઓ હોઈ શકે છે. ધર્મપ્રેમી, સમાજસેવક પોતે પોતપોતાના સાધનો અને સંજોગો પ્રમાણે કોઈ ઉપયોગ વિચારી અમલમાં મૂકી શકે છે.

